YASHIL OBLIGATSIYALARNING IQTISODIY MOHIYATI VA TURLARI

Polvonnazarov Xamid Baxtiyorovich

Osiyo Xalqaro Universiteti

So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda ekologik barqarorlikni ta’minlash, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda moliya bozori instrumentlari orqali ekologik loyihalarni moliyalashtirish muhim o‘rin tutadi. Shunday moliyaviy instrumentlardan biri yashil obligatsiyalar hisoblanadi. Yashil obligatsiyalar iqtisodiyotning ekologik jihatdan barqaror rivojlanishini ta’minlash, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda yashil obligatsiyalar xalqaro kapital bozorlarining eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biri bo‘lib, davlatlar, korporatsiyalar va xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan keng qo‘llanilmoqda. Ularning ommalashuvi investorlarning ekologik mas’uliyatga bo‘lgan e’tibori ortib borayotgani hamda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish zarurati bilan bog‘liqdir.

Yashil obligatsiyalar (Green Bonds) – emitent tomonidan chiqariladigan va undan jalb qilingan mablag‘lar ekologik yoki iqlim bilan bog‘liq loyihalarni moliyalashtirish uchun yo‘naltiriladigan qarz qimmatli qog‘ozlaridir. Ular an’anaviy obligatsiyalarga o‘xshash bo‘lib, investorlar ma’lum muddat davomida emitentga mablag‘ taqdim etadi va buning evaziga foiz daromadi oladi. Biroq yashil obligatsiyalarning asosiy farqi shundaki, jalb qilingan mablag‘lar faqat ekologik foyda keltiruvchi loyihalarga sarflanadi.

Xalqaro Kapital Bozorlari Assotsiatsiyasi (ICMA) tomonidan ishlab chiqilgan Green Bond Principles (GBP) tamoyillariga ko‘ra, yashil obligatsiyalar mablag‘lari quyidagi yo‘nalishlarga sarflanishi mumkin:

- qayta tiklanuvchi energiya manbalari;
- energiya samaradorligini oshirish;
- ekologik toza transport;
- suv resurslarini boshqarish;
- chiqindilarni qayta ishlash;
- biologik xilma-xillikni saqlash;
- yashil qurilish loyihalari;
- iqlim o‘zgarishiga moslashuv loyihalari.

Yashil obligatsiyalarning iqtisodiy mohiyati kapital bozorlaridagi moliyaviy resurslarni ekologik jihatdan samarali investitsiyalarga yo‘naltirish orqali iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdan iborat. Yashil obligatsiyalar bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

Obligatsiya mablag‘lari oldindan belgilangan ekologik loyihalarga yo‘naltiriladi. Emitent mablag‘larning sarflanishi bo‘yicha muntazam hisobot taqdim etadi.

Investorlar mablag‘larning qayerga va qanday maqsadlarda sarflanayotganligi haqida to‘liq ma’lumot olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Moliyalashtirilayotgan loyihalar atrof-muhitga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi va ekologik natijalarni ta’minlashi lozim.

Yashil obligatsiyalar emitentning kredit reytingi va moliyaviy imkoniyatlariga asoslangan bo‘lib, investorlar uchun nisbatan ishonchli investitsiya vositasi hisoblanadi.

Yashil obligatsiyalar zamonaviy iqtisodiyotda muhim vazifalarni bajaradi.

Birinchidan, ular ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun uzoq muddatli kapital manbasini yaratadi. Qayta tiklanuvchi energiya yoki energiya samaradorligi loyihalari katta investitsiyalar talab qiladi va yashil obligatsiyalar ushbu ehtiyojni qondiradi.

Ikkinchidan, yashil obligatsiyalar investorlar va moliya institutlarini barqaror rivojlanish maqsadlariga jalb qiladi. Natijada moliyaviy resurslarning ekologik xavfsiz yo‘nalishlarga oqimi kuchayadi.

Uchinchidan, ular iqtisodiyotda innovatsion va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantiradi. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, yashil obligatsiyalar iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xavflarni kamaytirishga ko‘maklashadi. Atmosferaga chiqariladigan issiqxona gazlari hajmining qisqarishi ekologik xavfsizlikni mustahkamlaydi.

Xalqaro amaliyotda yashil obligatsiyalar bir necha turlarga bo‘linadi.

Bu eng keng tarqalgan tur bo‘lib, obligatsiyadan tushgan mablag‘lar ekologik loyihalarga yo‘naltiriladi. Investorlarning talablarini qondirish emitentning umumiy moliyaviy majburiyati hisobidan amalga oshiriladi. Mazkur obligatsiyalar bo‘yicha to‘lovlar ma’lum bir ekologik loyihaning daromadlari hisobidan amalga oshiriladi. Emitentning umumiy aktivlari kafolat sifatida xizmat qilmaydi. Ushbu turdagi obligatsiyalar alohida ekologik loyiha uchun chiqariladi. Investorlarning daromadi bevosita loyiha muvaffaqiyatiga bog‘liq bo‘ladi. Bu turdagi obligatsiyalar yashil aktivlar portfeli bilan ta’minlanadi. Masalan, quyosh elektr stansiyalari yoki energiya samaradorligi kreditlari ushbu obligatsiyalarni ta’minlovchi aktivlar bo‘lishi mumkin.

Davlat tomonidan chiqariladigan yashil obligatsiyalar bo‘lib, ular milliy ekologik dasturlarni moliyalashtirish uchun xizmat qiladi. So‘nggi yillarda Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya va boshqa davlatlar tomonidan muvaffaqiyatli chiqarilgan.

Mahalliy hokimiyat organlari tomonidan ekologik infratuzilma, jamoat transporti yoki suv ta’minoti loyihalarini moliyalashtirish uchun chiqariladi. Xususiy kompaniyalar tomonidan chiqarilib, korxonalarning ekologik modernizatsiyasi, energiya samaradorligini oshirish va yashil texnologiyalarni joriy etishga yo‘naltiriladi. Dunyo bo‘yicha yashil obligatsiyalar bozori jadal sur’atlarda rivojlanmoqda. Dastlab ushbu instrumentlardan asosan Jahon banki va Yevropa Investitsiya Banki foydalangan bo‘lsa, bugungi kunda minglab korporatsiyalar va hukumatlar yashil obligatsiyalar chiqarishni yo‘lga qo‘ygan.

Yevropa Ittifoqi yashil obligatsiyalar bozorida yetakchi o‘rinni egallaydi. Xitoy, AQSH, Fransiya va Germaniya ham ushbu yo‘nalishda faol davlatlar qatoriga kiradi. Investorlarning ESG (Environmental, Social and Governance) mezonlariga bo‘lgan qiziqishi ortib borayotgani yashil obligatsiyalar bozorining kengayishiga xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish siyosati doirasida yashil moliya instrumentlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi va ekologik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun yashil obligatsiyalar bozorini shakllantirish imkoniyatlari mavjud.

Yashil obligatsiyalar bozorini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim hisoblanadi:

- yashil obligatsiyalar bo‘yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;

- ekologik loyihalarni sertifikatlash tizimini joriy etish;
- xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish;
- investorlar uchun soliq va moliyaviy imtiyozlar yaratish;
- kapital bozorining institutsional infratuzilmasini rivojlantirish.

Yashil obligatsiyalar ekologik va iqtisodiy maqsadlarni uyg‘unlashtiruvchi zamonaviy moliyaviy instrument hisoblanadi. Ular ekologik loyihalarni moliyalashtirish, investitsiyalarni barqaror rivojlanish yo‘nalishlariga safarbar etish va iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolarni hal etishda muhim ahamiyatga ega.

Jahon tajribasi yashil obligatsiyalarning iqtisodiy o‘sish, ekologik xavfsizlik va investitsion faollikni ta’minlashdagi rolini tasdiqlamoqda. O‘zbekistonda ham yashil obligatsiyalar bozorini rivojlantirish mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini amalga oshirishda muhim omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. International Capital Market Association (ICMA). Green Bond Principles. London, 2024.
2. Climate Bonds Initiative. Green Bond Market Report. London, 2024.
3. World Bank. Green Bond Impact Report. Washington D.C., 2024.
4. OECD. Green Finance and Investment Outlook. Paris, 2024.
5. UNEP. Green Finance Platform Report. Nairobi, 2023.
6. Asian Development Bank. Green Bond Handbook. Manila, 2023.
7. European Commission. Sustainable Finance Strategy. Brussels, 2024.
8. Fabozzi F.J. Bond Markets, Analysis and Strategies. New York: Pearson, 2022.
9. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education, 2022.
10. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
11. Rasulov A. Yashil iqtisodiyot va yashil moliya asoslari. Toshkent, 2023.
12. O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.